

Inngangur

I Forvarsla /Varðveisla

Rétt hugarfar er fyrsta skrefið sem hægt er taka til að bæta varðveisluskilyrði gripa: hugsið til langa tíma (ekki minna en 25 ár).

Hugtökin forvarsla og varðveisla eru notuð saman í auknu mæli því varðveislan gerist ekki án forvörslu. Forvarsla er liður í varðveislu gripa/skjala. Tilgangur hennar er að tryggja áþreifanlega langtímavarðveislu safnkosts. Hún stuðlar að varðveislu sem skiptist í styrkjandi forvörslu og fyrirbyggjandi forvörslu.

II Styrkjandi forvarsla

Lögð er áhersla á að finna leiðir til að lengja líf safnkosts án þess að endurnýja eða lagfæra útlit hans nema að baki liggi vel rökstudd og fagleg ákvörðun. Lagfæringar til að stöðva skemmdir eru yfirleitt ekki umdeildar en inngrip er ekki alltaf nauðsynlegt varðveislunnar vegna.

Verklag forvörslu getur verið mismunandi eftir því hvort menningararfurinn er í einkaeigu eða í eigu hins opinbera. Almennungur sem leitar til einkaforvörsluverkstæða með gripa sína vill yfirleitt láta laga þá þannig að útlit þeirra verði bætt verulega (t.d. með djúphreinsun, viðgerðum og lagfæringum). Þar sem starf forvarða er ekki löggilt er engin trygging fyrir faglegum vinnubrögðum því er mikilvægt að ganga úr skugga um hvort tiltekinn forvörður sé meðlimur í Félagi Íslenskra Forvarða.

Sumar aðgerðir í forvörsluferli geta verið óafturkræfar sem þýðir að merkilegar upplýsingar um verkið geta glatast. Mikilvægt er að gera sér grein fyrir að forvörsluaðgerðir hafa ákveðinn líftíma sem fer eftir ýmsu: umhverfispáttum, meðhöndlun, notkun o.fl. Gera verður ráð fyrir nýrri viðgerð í framtíðinni því viðgerðir eldast og veikjast með þeim afleiðingum að þær verða æ sýnilegri með tímanum. Með hverri viðgerð er nýjum efnum bætt við og verkið missir þá hluta af eigin samræmi.

Vegna þessa er verklag forvörslu öðruvísi á söfnum þar sem hugsunarhátturinn miðast við langtímavarðveislu. Reynt er að halda styrkjandi forvörslu í lágmarki og leggja

Notre-Dame-de-Paris 12. –19. öld

Viollet le Duc (1814-1879)tók þátt í að láta endurnýja margar gamlar byggingar í Frakklandi á tíma rómantíkú. Hann vildi ganga eins langt og hægt var í endurnýjun bygginga. Hann var alls óhræddur við að bæta við hlutum sem aldrei höfðu verið til.

Sem dæmi má nefna að hann bætti við turnspíru úr málmvi við Notre-Dame-de-Paris sem hafði aldrei verið á kirkjunni.

Á sama tíma var **John Ruskin (1819-1900)** að verja annars konar hugmyndafræði og barðist harkalega á móti viðgerðum á gömlum byggingum sem hann vildi láta eldast á eðlilegan hátt. Hann teiknaði gamlar byggingar fyrir viðgerð á þeim og tók ljósmyndir. Hann var upphafsmaður í heimildaöflun.

Meira um sögu forvörslu:

http://wopedia.mobi/en/List_of_dates_in_the_history_of_art_conservation

áherslu á fyrirbyggjandi aðgerðir.

III Siðareglur styrkjandi forvörslu¹

Eingöngu menntaðir forverðir geta sinnt styrkjandi forvörslu.²

Cesari Brandi (1906-1988), ítalskur safnafræðingur, var fyrstur til að setja fram kenningar í nútímaforvörslu í frægri bók sem kom út árið 1963.³ Þar lýsti hann meðal annars markmiðum forvörslu með þremur lykilorðum:

Stöðugleiki (e. *stability*). Efni og aðgerðir verða að haldast stöðugar í 50 ár eða lengur þannig að forvarsla sé óþörf á þessu tímabili.

Afturkallanleiki (e. *reversibility*). Nauðsynlegt er að hægt sé að fjarlægja efni, sem notuð hafa verið til að forverja, á auðveldan hátt.

Greinileiki (e. *readability*). Styrkjandi forvarsla veldur ekki alltaf útlitsbreytingum og getur verið alveg ósýnileg almenningi. Viðgerðin verður þó að vera greinileg fagfólki (annars telst viðgerðin fölsun).

Til viðbótar eru tvær meginreglur:

-Einungis eru notuð viðurkennd efni í forvörslu sem hafa verið rannsökuð af vísindamönnum eða hafa reynst vel í áratugi.

-**Forvörsluskýrsla** með lýsingum á ástandi gripsins áður en forvarsla hófst, meðferð og efnisnotkun, fylgir alltaf gripnum.⁴

IV Heimildir

Mikilvægt er að safna og skrá niður heimildir áður en styrkjandi forvarsla er framkvæmd vegna þess að með tímanum hverfur ákveðin „saga“ gripsins/skjalsins. Hver kynslóð hefur sín viðmið. Tíðarandi og tíska eru síbreytileg og er nauðsynlegt að hafa það í huga þegar átt er við safnkost. Gott dæmi um það er þegar yfirmálning er fjarlægð af málverki til að endurheimta eldra útlit en um leið glatast vitneskja um viðhorf manna til verksins á ákveðnu tímabili.

¹ <http://cool.conservation-us.org/bytopic/ethics/>

² <http://www.icom-cc.org/47/about-icom-cc/definition-of-profession/>

³ **Brandi Cesare**, *Teoria del restauro*, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 1963 (II ed. Torino, Einaudi, 1977)

⁴ Þegar beiðni um forvörslu berst á eftirfarandi ferli að fara af stað: Gripurinn/skjalið er skoðaður vandlega. Gerð er ástandsskýrsla sem lýsir samsetningu gripsins/skjalsins, efnislega og tæknilega. Einnig eru breytingar eða gamlar lagfæringar skoðaðar. Núverandi ástandi gripsins/skjalsins (varðveisluástandi) er lýst og einnig er reynt að finna skýringar á ástandinu og meta hversu lengi gripurinn/skjalið hefur verið í þessu ástandi. Hver gripur er einstakur og krefst rannsókna. Þá þarf að huga vel að efnisval, sem er grundvallaratriði vegna þess að efni getur haft mjög skaðleg áhrif og eyðilaggt gripinn/skjalið. Öll vinna forvarða skal skila sér í skýrslum sem innihalda mikilvægar upplýsingar sem munu nýtast þegar næsta kynslóð forvarða tekur við.

Ljasm. 1: Nærmynd af málverki. Myndin er upphaflega frá 15 öld. Málað hefur verið yfir þetta svæði löngu síðar vegna annarra tískustrauma eða breytingu á smekk manna.

Ljasm. 2: Eftir hreinsun er myndin líkari sínu upprunalega útliti. Aðgerðin er varanleg og mikilvægt er að skrá heimildir vandlega vegna þess að þessi yfirmálun hefur sögulegt gildi.

Hreinsun er meðal þeirra aðgerða sem oftast er deilt um.⁵ Jafnvel rykhreinsun getur verið umdeild. Hversu hreinn getur 300 ára gripur/skjál verið? Hvað er verið að meina með „hreint“? Á pappír 300 ára gamals skjals að vera jafn hvítur og hann var upprunalega eða á 100 ára gamall gripur að virðast ónotaður? Í dag kjósum við helst að halda ákveðnu yfirbragði t.d. eirgrænum lit (*patina*) sem segir okkur að gripurinn sé gamall. Þetta er hugsunarháttur nútímans í okkar vestræna samfélagi. Hann hefur ekki alltaf verið þannig. Hann endurspeglar heldur ekki alþjóðlegt samkomulag um varðveislu gripa. Austræn og afrísk menningarsamfélög notast til dæmis við aðrar forsendur.

Forvörður metur afleiðingar hreinsunar út frá varðveislusjónarmiði. Hvenær er ryk eða óhreinindi að skapa hættu fyrir gripi eða skjöl? Hversu mikið er nauðsynlegt að fjarlægja án þess að breyta útliti gripsins/skjalsins á róttækan hátt? Það eru yfirleitt fleiri leiðir færar. Því er nauðsynlegt að tryggja góðan skilning milli eiganda safnkosts og forvarðarins.

Nauðsynlegt er að rökstyðja allar ákvarðanir um forvörslu og að geta greint á milli hvort viðgerðin sé gerð í samræmi við upprunaleikann og í anda hans en sé ekki undir áhrifum smekks einstaklinga.

V Fyrirbyggjandi forvarsla

<<2.23 Fyrirbyggjandi forvarsla

Fyrirbyggjandi forvarsla er mikilvægur liður í rekstri safna og umsjón safneignar. Það er ein helsta skylda alls safnafólks að búa vel að safngripum í sinni vörslu og verja þá, hvort sem er við geymslu, á sýningum eða í flutningum.>>

Síðareglur ICOM

⁵ Sjá heimildaskrá.

Söfnum er skylt að sinna fyrirbyggjandi forvörslu í daglegu starfi. Í því felst að skapa ákjósanlegt umhverfi í sýningarsölum og í geymslum til að tryggja langtímavarðveislu safnkosts. Upphaf fyrirbyggjandi aðgerða má rekja til endurskoðunar á forvörslumeðferðum og afleiðingum þeirra. Tilgangslaust er að gera við grip/skjöl sem síðan er geymdur í lélegu og skaðlegu umhverfi því viðgerðin eldist hraðar og safnkosturinn þarf frekari meðferð. Merkilegt dæmi um viðamiklð verkefni á sviði fyrirbyggjandi forvörslu er hollenska „[Delta Plan](#)“⁶ (1989) þar sem varðveisluástand hollenska menningararfsins var skoðaður og metinn í heild sinni.

Styrkjandi forvarsla er dýr og tímafrek því er ákjósanlegt að koma í veg fyrir skemmdir þegar kostur er. Ólíkt styrkjandi forvörslu sem krefst menntaðra forvarða er fyrirbyggjandi forvarsla vettvangur sem allir geta tekið þátt í á mismunandi stigum þannig að miklu fleiri gripir fá rétta meðhöndlun. Lykilatriði í fyrirbyggjandi forvörslu er þekking á eðli/eiginleika safnkosts.

VI Söfn

Skilgreining á því hvað telst safn er að finna í Safnalögum⁷. Hugtakið „safn“ er notað um allar gerðir safna sem sinna minjavörslu og gegna þar með varðveisluhlutverki: Minjasöfn, listasöfn, skjalasöfn, náttúrugripasöfn, bókasöfn og sérsöfn.

Hugtakið „gripur“ er notað um allar gerðir safnkosts, þar með talið muni, fornleifar, listaverk, skjöl, bækur, náttúruminjar og mannvirki.

VII Safnkostur, gripir, skjöl

Safnkostur er menningararfur. Gripir/skjöl geta haft sögulegt, listfræðilegt eða tilfinningalegt gildi. Mat á menningarverðmæti gripa/skjala hefur áhrif á varðveislu þeirra og forgang í forvörslu. Í handbókinni verður ekki tekið tillit til þessa sjónarmiðs heldur verður lögð áhersla á að hugsa um gripina/skjölin út frá efnislegum eiginleikum þeirra.

Efni í safngripum eru mjög fjölbreytt. Þau geta verið lífræn⁸, ólífræn (steinefni) eða gerviefni⁹. Yfirleitt eru gripir samsettir úr fleiri en einu efni. Efni hafa mismunandi efnafræðileg einkenni og svörun gagnvart umhverfi sínu. Þau eldast mis hratt og á mismunandi hátt. Þetta gerir það að verkum að erfitt getur verið að skapa fullkomið umhverfi til að tryggja stöðugleika gripa.

Skjöl eru flest úr pappír eða öðrum lífrænum efnum (skinn). Varðveisla stafrænna skjala er nýlegt og flókið viðfangsefni fyrir söfn. Víðsvegar um heiminn eru sérfræðingar að vinna að

⁶ M. Kirby Talley Jr, The Delta Plan: a nationwide rescue operation Museum International Volume 51, Issue 1, pages 11–15, January–March 1999 Article first published online: 4 FEB 2003 DOI: 10.1111/1468-0033.00185

⁷ <http://www.althingi.is/lagas/128b/2001106.html>

⁸ Þau efni sem byggð eru á efnafræði kolefnis.

⁹ Gerviefni eða efni sem unnin eru á efnafræðilegan hátt skiptast í hálferviefni sem gerð eru úr trjám t.d. furu og er því sellulosahráefni og algerviefni sem er unnið úr: lofttegundum, súrefni, vetni og köfnunarefni; kolum eða kolaösku; olíu, laxerolíu eða jarðgasi.

langtíma varðveisluaðferðum fyrir þennan viðkvæma menningararf.

Fyrsta bindi handbókarinar innheldur þrjú meginkafla. Í kafla I er fjallað um niðurbrot efna og orsök þess. Í Kafla II er lögð áhersla á langtímavarðveislu safnkosts í safngeymslum ásamt þökkun hans. Í síðasta kafla er farið yfir öryggismál safna og gerð neyðaráætlunar.